

Роксоляна Свято

# Вірляна Ткач: повернення до Лишеги

10 березня в Театральному центрі Києво-Могилянської академії «Пасіка» відбулася прем'єра майстерні вистави «Ворон» / «Raven» за однойменним віршем Олега Лишеги. Двомовну (англо-українську) постановку здійснила американська театральна режисерка українського походження Вірляна Ткач – засновниця й художній керівник мистецької групи «Яра» при Експериментальному театрі Ля МаМа (Нью-Йорк). Як і в попередніх роботах, вона є і співавтором перекладу українською твору англійською (спільно з афроамериканською поетесою Вандою Фиппс, з якою співпрацює в театрі вже багато років).



Ендрю Колто і Лариса Руснак у майстерні виставі Вірляни Ткач «Ворон». Фото К. Кави.

Дійство тривало на сцені заледве півгодини, але й цього часу було цілком досить, аби зануритися в синестезійну атмосферу вистави – вистави, де однаково суттєвими й, що ще важливіше, рівнозначно задіяними є і текст, і музика, й сценографія (свідомо аскетична, базована на грі світла-тіні, а також елементах відео-інсталяції та проєкцій фотозображень на екрані), й нарешті гра акторів (і тілесна пластика, і наповнення сценічного простору голосом, і загалом усе те, що вкладають у поняття акторської майстерності). І все це діє разом, витворюючи цілісний мистецький твір, напозір зрозумілий, але водночас такий, в якому можна відчитувати й глибші, закодовані в численних символічних образах, смисли.

У «Вороні» чи не найбільший подив викликає майстерна й справді майже магічна метаморфоза поетичного тексту в сценічну матерію. І якби мені довелось наводити приклади найорганічніших форм «перекладу» з мови одного мистецтва на мову іншого, то в цьому переліку, поза сумнівом, знайшлося б і місце для театральних «прочитань» модерної поезії Вірляною Ткач.

Зрештою, все стає зрозумілішим, коли пригадати, що постановниця, крім режисерської, має також і літературну освіту. І вочевидь, цим і можна пояснити її інтерес до літературних текстів як таких (зовсім не обов'язково драматичних). Про смаки ж Вірляни Ткач в українській літературі чимало свідчить і перелік імен, до яких вона зверталася у своїх проєктах: Леся Українка, Павло Тичина, Лесь Курбас (мова про фрагменти його «Щоденника»), Наталка Білоцерківець, Людмила Таран. І нарешті Олег Лишега – поет, якого багато хто нині вважає одним із



Ендрю Колто і Лариса Руснак. Фото К. Кави.



Ендрю Колто і Микола Шкарабан. Фото К. Стрільця.

найцікавіших і найзагадковіших сучасних українських поетів.

«Воронові» вже передували три театральні проекти, пов'язані з текстами цього автора. Це – «Віртуальні душі» (1996/1997) та «Летить біла птиця» (1997/1999), створені на основі поеми «Лебідь» спільно з бурятськими акторами. Обидві, крім театру «Ля МаМа», презентували також у Бурятському національному театрі в Улан-Уде та на Фестивалі експериментальних театрів у Києві. 2003 року за цією ж поемою «Яра» зіграла в театрі «Ля МаМа» і в Гарварді однойменну театральну виставу.

Одним із доказів особливої «любви» між театром і літературою в «Ярі» є «експериментальний» перекладацький підхід Вірляни Ткач і Ванди Фиппс. Беручись за спільний переклад, вони прагнуть не просто витлумачити зміст тексту іншою мовою, а й намагаються створити таку мову, «яка б добре звучала зі сцени й була зрозумілою без додаткових пояснень»; для цього вони перекладають у сценічній практиці – «читають уголос, додаючи та змінюючи слова, доки переклад не зазвучить “саме так, як треба”»<sup>1</sup>. І, може, саме завдяки такій кустарній методиці їхні англійські переклади української поезії нині вважаються одними з найвдаліших і навіть відзначені спеціальними перекладацькими нагородами.

До базових елементів театру Вірляни Ткач належить і фольклор, який, нарівні з літературою та музикою, є ще одним важливим складником її постановок. При цьому, апелює режисерка до зовсім різних національних традицій. У «Вороні», крім музики сучасної української композиторки Алли Загайкевич, використано елементи албанської музики й молитовних піснеспівів, різні традиційні пісні (голосові партії виконали Аврелія Шренкер та Єва Саліна Примак, остання – також акторка вистави). Та поєднання такого розмаїтого музичного матеріалу зовсім позбавлене еkleктики, адже все згадане споріднює принаймні одне найочевидніше – умовно й, може, не надто вдало назву це «архаїчністю».

Власне, Вірлянну Ткач цікавить у фольклорі (й не лише музичному) якраз те найглибше та найуніверсальніше, що в ньому є. І що, до речі, й споріднює традиції, здавалося, нічим між собою не пов'язані. Це – спроби різних культур у найприродніший для себе спосіб (із тільки цьому народів властивими мелосом, ритмом і врешті власною мелодією мови) підступитися до головних екзистенційних питань – про сенс людського життя, таємниці любові й ненависті, смерті й народження тощо. А це майже ідентично звучить у кожній культурі, хоча жодна з них, вочевидь, не має на ці запитання остаточних відповідей. Та й сама театральна група «Яра» існує на перетині різних культурних традицій. Актори – головним чином американці (також із різними етнічними коренями) – часто співпрацюють тут із акторами та митцями з інших країн (досить пригадати успіх спільних фольклорно-театральних проектів на основі традиційних обрядових циклів, вистави за участі Мар'яни Садовської, Ніни Матвієнко та ін.).

У «Ворон» (міжнародний проект, реалізований в Україні за сприяння програми Фулбрайта) залучили, крім учасника «Яри» Ендрю Колто (він єдиний грає англійською), трьох українських акторів: Ларису Руснак (із Національного театру ім. І. Франка), Вікторію Шупікову (з теат-

рального центру НаУКМА) і Миколу Шкарабана (український актор і режисер, який співпрацює з «Ярою» з початку 1990-х).

У вірші «Ворон» лише з великою мірою умовності можна говорити про фабулу, хоча є елементи кількох фабульних ліній, пов'язаних настроєво і передусім постаттю головного ліричного суб'єкта. Та очевидно, що вибір поезії Олега Лишеги аж ніяк не пов'язаний з «сюжетом». Ризикну припустити, що в Лисезі – і не тільки в цій виставі – Вірлянну Ткач приваблює якраз ця умовно мною окреслена категорія «архаїчності».

Той, хто читав тексти Лишеги, може потвердити, що якраз такі найархаїчніші – а власне, найуніверсальніші – поняття й категорії цікавлять його найбільше. Не випадково так часто апелює він до поняття архетипів, а також до стихій вогню, води, повітря. Також глину і сніг Лишега називає стихіями.

Поема «Ворон» об'єднана спільною для всіх мікрофабул атмосферою всеприсутності смерті: від моменту, коли у вікні Лаври з'являється мало не апокаліптичний силует чорного птаха (він так «грудьми вперся.. / аж вгатився у скло.. / так, ніби вже впало небо») й до прикінцевої сцени повернення двох друзів із лісу (в одного з них напередодні померла дружина), коли на грудях «оповідача» «відпочиває» «той мудрий безжальний птах».)

Утім, слушно зауважує Володимир Діброва<sup>2</sup>, смерть у цьому вірші не нагнітається, а радше навпаки, – «позитивно» знімається. І, якщо на початку ворон – ця містична істота – ще викликає в ліричного суб'єкта (у виставі його названо «Тим, хто зустрічає ворона») не до кінця зрозумілий страх, то наприкінці він уже від нього повністю звільняється і лише відчуває «гордість» за істоту, що прилетіла «Десь аж звідти, де знов на волі / Бродять біблійні звірі».

Цю настроєву зміну – як і значно тоншу градацію настроїв – передано дуже виразно (я вже згадувала про особливу роль музики, що багато в чому й витворює емоційну атмосферу). Та, зрештою, «Ворона» треба просто дивитися, а спроби словами переповісти сценічне дійство, де такими важливими є гра світла-тіні, музика й тілесна пластика, здаються позбавленими сенсу.

Звісно, найадекватнішим реципієнтом «Ворона» буде глядач, який розумітиме текст як українською, так і англійською. Втім, окремі його фрагменти повторюються почергово двома мовами; крім того, перед початком вистави глядачів закликали прочитати – або й перечитати – спеціально для цього роздрукований твір Олега Лишеги (треба зауважити, мало придатний до «швидкісного» читання, а радше розрахований на спокійні й вдумливі медитації над кожним рядком).

І все ж і для «одномовного» глядача вистава може стати цікавою – або й неповторною інтелектуальною та емоційною – пригодою, адже незрозумілу мову можна цілком сприймати як найдивовижнішу з мелодій.

<sup>1</sup> Ткач. В. Поезія як текст для театру // В іншому світі: Антологія української літератури в англійських перекладах Вірляни Ткач і Ванди Фиппс та в театральних дійствах мистецької групи «Яра». – Львів: Срібне слово, 2008. – С. 27.

<sup>2</sup> Див.: Діброва В. Рятівна аномалія // Критика. – 2005. – Ч. 4.